

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу

Хом'яка Павла Павловича на тему: «Римо-католицьке духовенство Львівської та Луцької дієцезій 1939 – 1991 рр.: особливості діяльності», яка представлено на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 – історія та археологія

Ступінь актуальності обраної теми дослідження. Церква в історії українського народу завжди посідала окреме місце, адже протягом століть вона була повноправним чинником творення та становлення української держави, іноді тим цементом який гуртував українців, рятуючи їх від повної асиміляції. Якщо ж говорити про Римо-католицьку церкву, то її витoki на землях сучасної України сягають ще часів Київської Русі. Історична тяглість діяльності Римо-католицької церкви на теренах України актуалізує питання її вивчення, адже вона зазнала важких випробування не лише у далекій історичній ретроспективі, але й у новітні часи. Важким випробуванням для українських римо-католиків стали часи під окупаційними режимами як німецьким, так і радянським. Влада жорстоко переслідувала священників і мирян, заганняючи їх у підпілля та концтабори, коли багатьом з них довелося пролити кров, щоб не зректися віри.

Дане дослідження викликає інтерес, не лише тим, що з'ясовує ситуацію щодо діяльності римо-католицького духовенства на території двох дієцезій, Луцькій і Львівській, але й хронологічними рамками – не обмежуючись 1964 роком, роком коли відбулася трансформація у релігійній політиці радянської влади у зв'язку з усуненням М.Хрущова. Прихід нового політичного керівництва Радянського Союзу змінила ставлення до релігійного питання, однак незмінними лишилися принципові підходи до релігії. Не маючи можливості застосовувати репресивні методи сталінських часів, нова влада розробила нові, які були за своєю суттю не менш цинічні та брутальні. І хоча за останні десятиліття написано чимало наукових праць, однак вони у переважній більшості розглядають або ситуацію у цілому по Україні, або обмежуються Галичиною, як загальноусталеним сприйняттям територіального поширення католицької віри,

або обмежують антирелігійними гоніннями часів М.Хрущова, таким чином рецензована праця П. Хом'яка набуває власної актуальності та новизни.

Зауважимо, що *предмет* вивчення – римо-католицьке духовенство на теренах Галичини та Волині у 1939–1991 роках носить міждисциплінарний характер, зокрема у площині релігієзнавства, соціальної та регіональної історій. Таке поєднання дозволяє автору здійснити акцент на людину та її соціальне оточення, відобразити світосприйняття людини в умовах протистояння, дослідити моделі та мотиви поведінки різних соціальних груп, сфокусувати увагу на особливостях певної території та її соціуму.

Обґрунтованість наукових положень та надійність отриманих наукових результатів. У роботі використано широке коло опублікованих та неопублікованих джерел, залучена низка праць фахових розвідок, які прямо чи опосередковано стосуються теми дослідження. Автор продемонстрував належний теоретичний виклад матеріалу, рівень використання наукових методів, вміння формулювати та відстоювати власну авторську позицію та формулювати висновки. Проведений аналіз тексту дисертації, опублікованих наукових праць за темою засвідчує, що результати пошуків аспіранта П. Хом'яка є достовірними і містять необхідний рівень наукової новизни.

Наукова новизна дисертаційного дослідження. Наукова новизна роботи полягає у структуризації діяльності римо-католицького духовенства Львівської та Луцької дієцезій 1939 – 1991 рр., зокрема: вперше здійснено комплексний аналіз її діяльності; введено до наукового обігу значний масив раніше не відомих, або мало знаних в Україні документів із архівів Ватикану, Республіки Польща, приватних архівів; записано свідчення очевидців та учасників досліджуваних подій (що складає власний архів автора дисертації) та введено їх до наукового обігу; простежено зміни у становищі Римо-католицької Церкви у роки Другої світової війни.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Робота Павла Хом'яка має типову для дисертацій структуру, її основні розділи побудовані за хронологічно-проблемним принципом. Робота складається зі вступу, чотирьох

розділів, що поділені на одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У *вступі* виокреслено актуальність даної теми. Автор, цілком справедливо зазначає, що «на сьогоднішній день в Україні не існує жодного дослідження, яке б комплексно розкривало історію Римо-католицької церкви та її духовенства у період 1939-1991 років» (с.15).

У *першому розділі* подано огляд наукової літератури, зокрема автором виокремлено наступні групи історіографічних праць:

- за хронологічним принципом – комуністичний або радянський (1939 – 1980-і роки) та модерний пострадянський (з кінця 1980-х і до нині);
- з врахуванням розвитку національних історіографій – на вітчизняну та зарубіжну (польську, литовську, казахську, російську та білоруську);
- за відношенням авторів до релігії: на «світську» та «церковну»;
- за конфесійною приналежністю: прокатолицьку, греко-католицьку та православну;
- за проблемно-тематичним критерієм: узагальнюючі та вузькосюжетні.

Такий широкий підхід та класифікація історіографії дозволила автору більш різносторонньо та об'єктивно підійти до висвітлення непростих і гострих питань в історії, зокрема україно-польського протистояння та його наслідків у роки Другої Світової війни.

З метою найбільш об'єктивного та повного висвітлення теми П. Хом'як залучив широкий масив архівних джерел та статистичну звітність, матеріали газет, особистих щоденників душпастирів, так звані «его-документи», що дозволяють побачити специфічні аспекти проблеми, «наблизитись» до предмету вивчення. Періодична преса представлена двома типами: світські видання та церковні.

Окрім того, автор в окремому підрозділі зупинився на теоретико-методологічних засадах дослідження, зокрема зазначаючи, що робота здійснена з дотриманням принципів об'єктивності, конкретності, наступності, історизму, причинно-наслідкових зв'язків та наукового плюралізму. У цьому ж підрозділі подано визначення низки термінів якими послуговувався автор. Поміж

найважливіших можна виділити: «окупація», «римо/римсько-католицьке» та «церква у підпіллі/підпільне духовенство». Загалом у підрозділі дуже детально описано принципи та підходи дослідження, що свідчить про ґрунтовне опанування здобувачем наукового ступеня методологічного апарату.

Зміст основних розділів (другого, третього та четвертого) присвячений діяльності римо-католицького духовенства у різні історичні проміжки – під час німецької та радянської окупації. Автор розкриває соціально-економічні умови діяльності душпастирства, політику окупаційної влади у церковній сфері, зміни у становищі Церкви. Окремо характеризує репресії та втрати, утиски і переслідування духовенства, а також висвітлює зусилля римо-католицького душпастирства щодо збереження власної Церкви та її традицій як у Львівській, так і Луцькій дієцезіях.

Аспірант П. Хом'як поставив перед собою конкретні завдання і обмежив свої наукові інтереси вузькою сферою, що дозволило йому отримати цікаві результати не тільки в теорії, але й на практиці і які можуть бути застосовані в науковій, освітній та краєзнавчій діяльності та у науково-освітніх студіях. Зібраний автором особистий архів підсилює новизну роботи.

Загалом, усі чотири розділи дисертації демонструють високий рівень наукової глибини, системності та практичної значущості сформульованих наукових положень та висновків.

Відсутність порушень академічної доброчесності. На підставі вивчення дисертаційної роботи, наукових публікацій та наданого звіту про перевірку на плагіат можна констатувати відсутність порушень академічної доброчесності, а також те, що робота П. Хом'яка є оригінальною та самостійною науковою працею.

Дискусійні положення та зауваження до представленої роботи. Науковий доробок Павла Хом'яка в якому автор намагається розглянути діяльність римо-католицького духовенства Львівської та дієцезій у 1939 – 1991 рр. можна вважати цікавим та вдалим, хоча й не однозначно переконливим та вичерпним у всіх аспектах. Однак, у тексті дисертації присутні деякі нюанси та дискусійні моменти, які не применшують зробленого, але викликають певні питання,

застереження та міркування, що можуть слугувати основою для наукової дискусії, зокрема:

1. Залучена джерельна база дозволяє створити цілісну картину, однак хотілось щоб автор більше використав справ з радянських архівів та архівів колишньої КДБ, адже достеменно відомо, що вона заводила справи на кожного із священників.
2. Відзначаючи беззаперечний факт того, що дослідження є добре структурованим, зауважимо, що текст переобтяжений біографістикою, наприклад, про єпископа Шельонжека А.П., отця Казимира Мончинського, отця Августина Медніса та інших. Така деталізація доречніша була б у вигляді додатків, а її розміщення у дисертація сприяє шаблонності та описовості роботи.
3. Дещо незрозумілим є позиція автора який зазначає, що «попри все *гітлерівці* розуміли значення Церкви, а тому *забезпечували* певний рівень релігійної свободи та свободу віровизнання» і одразу після неї наводиться спогад о. В. Шетельницького, який «так описував ці події: «Трагічне становище поляків посилили *масові напади і страти руками українських націоналістів*, котрі з великою силою розгорнулися 1943 року і тривали до кінця війни і навіть після її завершення. Мученицькою смертю загинули **44** священники, *жахливо закатовані українськими націоналістами* і **34** священники, *страчені у гітлерівських та інших в'язницях і концентраційних таборах...»*» (с.90). У той же час автор пише, що «необхідно обумовити дискусійне питання про жертви серед священників від рук *місцевих націоналістичних формувань*. На сьогодні на підставі досліджень істориків та архівних документів говорять про **15** осіб римо-католицького духовенства, що *загинули від рук УПА*» (с. 112). Далі по тексту, автор робить висновок, що «*загальна кількість жертв серед католицького духовенства на Волині під час Другої світової війни, про які на сьогодні можна говорити становить 43 особи. Серед них священники, які загинули внаслідок радянської та гітлерівської окупації, а також у ході українсько-польського протистояння*» (с. 113).

Таким чином, автор ставить на одну площину діяльність «українських націоналістів», «радянської влади» та «гітлерівців» по відношенню до священників, з іншої сторони – це заперечує, як і не зрозумілою є остаточною цифрою втрат серед священників, а відповідно закрадається сумнів наскільки об'єктивними є дані наведені у цитатах.

4. У тексті автор нерідко вживає методологічно застарілі поняття, зокрема – «буржуазія», «буржуазний клас» (с. 186), «націоналістичного об'єднання УПА» (с. 81)
5. Роботі притаманний публіцистичний стиль викладу, наявні помилки граматичного, стилістичного (*особистий/власний архів автора*) та технічного характеру (с. 48; 105), зокрема порожні сторінки (с. 115; 313).
6. У окремих додатках відсутні посилання на джерела звідки було взято інформацію (додатки Е, Є, Ж, З, Ї).

Однак, висловлені дискусійні положення не знижують наукової та практичної значимості проведеного дослідження. Дискусійність і критичність окремих положень дисертації засвідчує складність та багатогранність обраного наукового завдання, а також перспективи у проведенні автором подальших досліджень з цієї проблематики.

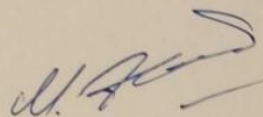
Загальний висновок. Дисертаційна робота Хом'яка Павла Павловича на тему «Римо-католицьке духовенство Львівської та Луцької дієцезій 1939 – 1991 рр.: особливості діяльності» являє собою цілісну й завершену наукову працю. Робота виконана на високому науково-методичному рівні, характеризується логічною структурованістю та комплексністю, містить наукову новизну та має значну практичну цінність. Публікації автора відображають ключові положення дисертаційної роботи.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу дисертації, можна зробити висновок, що робота Хом'яка Павла Павловича на тему «Римо-католицьке духовенство Львівської та Луцької дієцезій 1939 – 1991 рр.: особливості діяльності» за своїм змістом, науковими результатами та іншими показниками відповідає спеціальності 032 – історія та археологія та вимогам п. 10 «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у

вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями) та вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор Хом'як П.П. заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань – Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – історія та археологія.

Рецензент:

Професор кафедри всесвітньої історії
Волинського національного
університету імені Лесі Українки,
докторантка, доцент, кандидат
історичних наук

Мирослава ФІЛІПОВИЧ

ПІДПИС *М. Філіпович*
ЗАСВІДЧУЮ *М. Філіпович*
Вчений секретар університету *М. Філіпович*
№ *12* / *03*

